

ХУДОЖНЯ ІНТЕРПРЕТАЦІЯ КОЗАЦТВА ПИСЬМЕННИКАМИ «КАТОЛИЦЬКОЇ РУСІ» ДОБИ УКРАЇНСЬКОГО РЕНЕСАНСУ ТА РАНЬОГО БАРОКО

Лариса СЕМЕНЮК

Кандидат філологічних наук, доцент,
кафедра української літератури,

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, Луцьк (УКРАЇНА)
e-mail: nediljalar@gmail.com

UDC: 821.124(477):04-1.09:[94(477)"1647/17":355(093.3)
<https://orcid.org/0000-0002-6619-9695>

DOI 10.25128/2304-1222.21.52.02

ABSTRACT

The article focuses on the problem of the artistic interpretation of the Cossacks in the writings of the writers of "Catholic Rus" during the Ukrainian Renaissance and early Baroque. Theoretical generalizations are made on the material of the poetic works of Joseph Vereshchinsky, Symon Simonid, Martyn Pashkovsky, Ivan Dombrovsky, Bartolomey Zymorovich, Homa Yevlevich, which contains the first artistic interpretations of the Cossacks, including their genesis, way of life, defensive mission against external encroachments and glorification of Cossack virtues. The negative image of the Cossacks as a destructive force prone to fomenting civil conflict was created in Simon Pecalid's poem "On the Ostroh War under the Pjatka against the Nyzovi". In their works, the writers of "Catholic Rus" initiated an important vector of early-modern literary creativity - the Cossack Baroque, which became an expression of the ideology of the Cossack-Hetman state.

Keywords: Cossack myth, "Catholic Rus", Latin and Polish-language creativity, Renaissance, Baroque, Cossack Baroque.

W artykule skupiono uwagę na problemie artystycznej interpretacji kozaków w twórczości pisarzy "katolickiej Rusi" doby ukraińskiego Renesansu i wczesnego Baroku. Teoretyczne uogólnienia zrobiono na materiale poetyckiej twórczości Josepa Vereshchynsky, Simona Simonida, Martina Pashkovsky, Ivana Dombrovsky, Bartolomeya Zimorovicha, Homy Yevlevicha, co zawiera pierwsze artystyczne interpretacje kozaków, w szczególności jego genezy, sposobowi życia, obronnej misji przeciw zewnętrznym zamachom, gloryfikacji kozackich cnot. Negatywny obraz kozaków jak destruktywnej siły, skłonnej do rozpalania obywatelskich konfliktów, stworzono w poemacie Symona Simon Pecalida "O wojnie Ostrożkej pod Piętą przeciw Dołowym". Swoimi utworami pisarze "katolickiej Rusi" zaczęli ważny wektor wczesnie nowoczesnej literackiej twórczości - kozacki barok, co zostało wyrazicielem ideologii.

Kluczowe słowa: kozacki mit, "katolicka Ruś", Łacinska i polska twórczość, Renesans, Barok, kozacki barok.

У статті зосереджено увагу на проблемі художньої інтерпретації козацтва в творчості письменників «католицької Русі» доби українського Ренесансу та раннього Бароко. Теоретичні узагальнення зроблено на матеріалі поетичної творчості Йосипа Верещинського, Симона Симоніда, Мартина Пашковського, Івана Домбровського, Бартоломея Зиморовича, Хоми Євлевича, що містить перші художні інтерпретації козацтва, зокрема його генези, способу життя, оборонної місії проти зовнішніх посягань, прославлення козацьких чеснот. Негативний образ козацтва як руйнівної сили, схильної до розпалювання громадянських конфліктів, створено в поемі Симона Пекаліда «Про Острозьку війну під П'яткою проти низових». Своїми творами письменники «католицької Русі» започаткували важливий вектор ранньомодерної літературної творчості – козацьке бароко, що стало виразником ідеології козацько-гетьманської держави.

Ключові слова: козацький міф, «католицька Русь», латиномовна і польськомовна творчість, Ренесанс, Бароко, козацьке бароко.

Становлення барокової культури на теренах України збігається з поширенням на землях Речі Посполитої сарматської ідеології як об'єднувальної доктрини, що набула актуальності переважно в шляхетському польсько-українському середовищі. Це позначилося на літературній творчості сарматсько-роксоланських ідеологів в Україні та Польщі, які пропагували ідею сарматизму як символ єднання історико-культурних традицій тогочасних суспільних еліт [3; 7]. Поряд із цим, уже з кінця XVI століття в міру посилення ролі етнічного чинника в історичній свідомості русинів-українців формується концепція «козацького народу», що відображала ментальність не лише козацького й міщанського середовища, а й тієї частини польсько-української аристократії, що прагнула до збереження національної (руської) ідентичності. Це мотивує до пошуків нового ідеологічного підґрунтя для зміцнення позицій козацького стану в суспільно-культурному середовищі кінця XVI – початку XVII ст. Його роль покладається на хозарський (козацький) міф, який традиційно розглядають як національну модифікацію сарматизму з його ідеалами рицарства та служіння Вітчизні [1, с. 84].

На думку істориків, козацький міф остаточно склався на початку XVII ст. в середовищі ієрархів Теофанового свячення [2, с. 4], ставши з часом головною тенденцією козацької субкультури. Проте його формування було започатковане раніше, ще в другій половині XVI ст., коли козацтво стає помітною військово-політичною спільнотою. Це період активного творення літератури латинською і польською мовами, яку репрезентували так звані представники «католицької Русі» – вихідці з українських земель, котрі здобули ґрунтовну освіту в університетах Заходу. Будучи католиками, вони підкреслювали своє «руське», тобто українське, походження, а в творчості активно зверталися до українських тем і проблем [4]. До їх числа належать Йосип Верещинський, Симон Симонід, Мартин Пашковський, Іван Домбровський, Бартоломей Зиморович, Хома Євлевич та інші. У їхніх творах, поряд із відвертою пропагандою сарматської ідеології, натрапляємо на окремі характеристики козацької спільноти, як позитивні, так і діаметрально протилежні.

Внесок українсько-польської еліти, або так званої «католицької Русі» періоду Ренесансу та раннього Бароко в українську літературу довгий час недооцінювався. Це пов'язано з мовними особливостями творчості та з труднощами національної атрибуції їхньої спадщини. Сьогодні ця прогалина в науці поступово заповнюється завдяки появі якісних перекладів текстів та низки досліджень, присвячених латиномовній і польськомовній літературній творчості. Чимала література з цієї проблеми підсумована в докторській дисертації Р. Радишевського «Польськомовна українська поезія кінця XV – початку XVIII ст.» (1996) та в монографії М. Трофимука «Латиномовна література України XV–XIX ст.: жанри, мотиви, ідеї» (Львів, 2014). Один із актуальних напрямків сучасних досліджень цієї літературної спадщини – вивчення її в аспекті відображення основних ідеологем. Сарматсько-роксоланському дискурсу української поезії XVII ст. присвячено розвідку Р. Радишевського

[3]. Аналіз окремих текстів представників «католицької Русі» з урахуванням ідеологічної складової здійснили М. Трофимук [8] та Н. Яковенко [11]. У студіях В. Шевчука переважає державотворчий вектор художніх інтерпретацій пам'яток Ренесансу і Бароко [10]. Процес творення козацького дискурсу в українській літературі найбільш повно представлений у дослідженні П. Кралука, проте основну увагу тут зосереджено на пам'ятках Хмельниччини і Руїни, а раніші тексти залучено в ролі ілюстративного матеріалу до фактів історії [2]. Проблема художньої інтерпретації козацтва в творчості представників «католицької Русі» доби українського Ренесансу та раннього Бароко не була предметом спеціального наукового дослідження. Вона потребує окремої уваги з огляду на її роль у формуванні й утвердженні козацького міфу в українській суспільно-політичній думці як важливого ідеологічного підґрунтя козацько-гетьманської держави на етапах її становлення, розквіту і занепаду. **Мета цієї статті** – на матеріалі латиномовних і польськомовних творів кінця XVI – початку XVII ст. показати особливості художньої інтерпретації козацтва в українській літературі Ренесансу та раннього Бароко.

Козаки як захисники України чи не вперше прославляються в анонімному польськомовному «Епіцедіоні» (1585), створеному на честь загиблого князя Михайла Вишневецького. Його автором дослідниця Н. Яковенко вважає Ждана Білицького, слугу князя Вишневецького [11, с. 148–156]. За словами В. Шевчука, це безсумнівний українець, що виявляє український патріотизм та симпатії до православної віри [10, с. 51]. Дія поеми розгортається на прикордонних теренах України з Польщею (до слова, автор послідовно вживає топонімічну назву «україна», рідше – «русь»), де життя пов'язане з безперервними війнами і протистояннями з сусідніми державами. За спостереженням М. Трофимука, «незважаючи на польську мову, твір є породженням і чи не першим виявом специфічного комплексу ідей, які домінували в культурній атмосфері «русько-української» спільноти» [8, с. 228]. Суспільно-світоглядні установки автора цілком очевидні: він окреслює широку перспективу діяльності володаря – князя Михайла Вишневецького, стверджує в його особі героїчний чин оборони краю як головне покликання української шляхти. Слушним є твердження М. Трофимука стосовно ідеології автора: «Тут висловлено ті месіанські переконання, що пізніше стали основою світогляду козацтва і повною мірою реалізувалися у пізніших творах барокової доби» [8, с. 231]. Вони простежуються в численних авторських заувагах стосовно чеснот князя з його рицарським військом:

Мужнім рицарям завжди Україна рада,
Бо щороку від татар – підступи і зрада,
Не допустить добрий син землю плюндрувати,
Буде власними грудьми матір заступати [6, с. 480].

Тут декларується насамперед мілітарна функція князів та рицарства, що була життєво необхідною в умовах безперервної боротьби на кордонах України зі Степом. Автор відтворює драматизм історичної долі України, яка постійно перебувала в епіцентрі зазіхань войовничих сусідів:

На Україні серед піль завжди неспокійно,
Без запрошення сусід преться ненадійний.
Тягне, лупить, шарпає все, що попадеться,
Хоч і знає, що йому дарма не минеться [6, с. 486].

Попри те, що поема присвячена прославленню князя з його рицарським воїнством, котрі захищають Україну від турків і татар, автор не виключає й ролі козацької спільноти в спільній оборонній місії. Про це красномовно свідчать такі рядки твору:

Дякувати долі: є на Дніпрі потужні
України оборонці, сміливі і мужні,
Котрі гострих шишаків зовсім не бояться,
Котрі силі хижій, злій здатні опираться [6, с. 489].

Отже, згідно з автором «Епіцедіону», захист України від ординців – важливий постулат не лише шляхетської, а й козацької свідомості, а оборонні цілі князя Михайла Вишневецького суголосні з намірами козацької спільноти. Таким чином, в анонімному «Епіцедіоні» не лише задекларовано ідеал володаря-патріота, а й висловлено головний ідейний постулат, що став основою ідеології козацтва й повною мірою реалізувався в пізніших творах барокової доби.

В латиномовному творі київського біскупа Йосипа Верещинського «Побудка його цісарської милості всього християнства, також до його королівської милості короля польського, так само до ясновельможного князя великого московського з метою піднесення святої війни спільною рукою супроти турків і татар» (Вільно, 1594) утверджується ідея єдності всіх християн як запорука безпеки проти Туреччини. Автор наводить історичні спогади про боротьбу з турками в минулі часи, згадує про козаків, наприклад, в епізоді про битву молдавського господаря Івоні з турками в 1574 році: «Ще й подільських при тому тисячі козаків» [6, с. 540]. Він звертається до джерел виникнення українського козацтва, міркує про створення рицарської школи в Україні на зразок мальтійського рицарського ордену. У змаганнях з кримськими татарами поет покладає великі надії на козаків: «А коли б козакове стали б до Таврики, / То татарам напевне поламали б шики» [6, с. 543]. Патріотизмом і любов'ю до України перейняті його згадки про князя Дмитра Вишневецького (Байду), якого називає «козаком бойовитим», котрий «не раз Таврію бурих, бив татарські сили» [6, с. 543].

Національні проекти козацьких реформ репрезентовано в іншому творі Йосипа Верещинського – «Війську Запорозькому пресвітлий виказ як щодо виховання, так і щодо вічного забезпечення на Задніпров'ї» (1596). Автор бачить Україну вільною в складі Речі

Посполитої, саме її мислить центром і коронною землею. Йому належить ідея відродження великого Київського князівства і створення сильного козацького війська (докладніше про це: [10, с. 180–189]).

Дещо інше бачення суспільної ролі козацтва містить латиномовна поема Симона Пекаліда «Про Острозьку війну під П'яткою проти низових» (1600), присвячена козацькому повстанню Криштофа Косинського проти «благочестивих» князів Острозьких. У цій пам'ятці чи не вперше в українській літературі козацтво постає як руйнівна, деструктивна сила, яка зазіхнула на встановлений Богом порядок, за що й була покарана. Козаки в поемі змальовані як темна, зловісна половина світу, зняряддя «жахливої Алекто» – демона підземного царства, дочки ночі й вічного мороку. Це «загони змовників», які вчиняють «бунти недостойні» [5, с. 308]. Поет звинувачує їх у тому, що вони запалили пекельний вогонь повстання та руйнації:

Знаєте ж ви, що шалені свавілля свобідної влади

Й ваше повстання оцей у народі вогонь запалило [5, с. 308].

В цілому козаки – втілення порушеного (перевернутого) світоустрою:

Все, що негідне, вважаєте гідним, і все, що не можна,

Зараз собі дозволяєте: нищите храми Господні,

Замки руйнуєте і вівтарі і живете з грабунку [5, с. 308].

Причиною таких дій, на думку автора поеми, є нерозсудливість, затуманення розуму:

Ваш нерозсудливий запал і віра,

Тільки не справжня, штовхнули узяти мечі невмолимі [5, с. 309].

Спершу Пекалід пророкує, що Господь потопить свавільників, немов військо фараона (алюзія до: Матвея 14: 27–28), скинувши у хвилі Стиксу. Далі бачимо, як це передвіщення починає збуватися під час першої спроби козаків заволодіти Переяславом. Поет говорить, що за такий необдуманий крок шістсот козаків були послані «до царства Орка» й до підземної ріки Флегетонта [5, с. 309]. Завершує пророче коло опис поховання полеглих під П'яткою козаків, коли сотні вбитих було відправлено «до Харона стигійського в безвість» [5, с. 332]. Царство мертвих ототожнене з пеклом, куди потрапляють лише козаки. За спостереженням Н. Яковенко, мотив Тартару-пекла має в поемі кільцеве обрамлення [11, с. 169].

Показовими є також авторські персоніфікації козаків – вони уособлені в темних міфологічних образах: «лютому Бузирісі» та «лютому й жорстокому» Прокрутсі, «лютих Циклопах», Еринніях. У кількох місцях поеми з'являється образ Вулкана, що уособлює татарські набіги. Часом автор прямо говорить про схожість козаків з татарами: «Мило нам здобич приносити й жити приємно з грабунку» [5, с. 322].

Характеристики козацького війська зосереджено на переліку нечестивих («темних») вчинків. Автор звинувачує козаків у тому, що вони, зламавши присягу князю, проявили «бунт»

24 Studia methodologica, ISSN 2304-1222, No. 52. 2021

і «нещирі вірність» (зрадливість), за що їх чекає неминуча Божа відплата: «Судний день прийде, і підете через поля ви на кару» [5, с. 312]. Причинами такої негідної поведінки, як стверджує Пекалід, стали «зухвалі прагнення» та «зарозумілість», тобто некерованість бажань і надмірна пиха:

Отже, ви, люди жорстокі, о ви, бунтарі непокірні,
Чи ж це вас гонить велика упевненість вашого роду?
Чом летите ви на вчинок такий, не подумавши зовсім?
Чи ж ви дерзнули підняти тягар козака низового?
Дідько зловіщий забрав у вас розум, і ви загордились [5, с. 312].

Саме через цю зарозумілість та пиху, каже автор, козаки діють підступно, віроломно, по-змовницьки. У поемі наведено численні факти таких нечесних дій низовиків. Так, Острополь вони захоплюють не у відкритій битві, а підступно, напавши на беззбройних жителів зненацька і вдосвіта:

...і вранці,
Перші лиш зорі погасли на небі, зчепилися лави.
Їхні загони, як води бурхливі чи вихор могутній,
Швидко широкі поля зайняли і таємно в долині,
Підступ готуючи хитрий, гармати свої розмістили
В балці кривій, непомітній [5, с. 317].

У захопленому місті вони плундрують святилища, прирікають на смерть селян, що нізвідки не сподівалися лиха, врешті – влаштовують страшну різанину, що нагадує апокаліптичні візії пророка Єремії (Єр. 14.16; 16. 4–7; 25. 33). Автор відкрито говорить про те, що «підступ і злочин – їх метод» [5, с. 317].

Попри такі вкрай негативні характеристики, козаки в поемі постають як потужна військова сила, що складається з представників «різнорідного племені», здатних у боях виявляти справжні воїнські якості. Про це автор заявляє вже в перших рядках твору: «Славлю я зброю й мужів з-за порогів, розбитих у битві» [5, с. 291]. Описуючи щоденний побут козаків, поет не приховує свого захоплення їх твердістю і витривалістю:

З роду твердий наш народ, терпеливий у всяких нещастях,
В диких місцях живемо, на безлюдді, де звірі блукають,
Вік свій увесь у залізі проводим, сніги та морози
Зносимо легко й нерівні проміння пекучого Феба [5, с. 322].

Поет зі співчуттям описує загибель великої кількості низовиків, що зазнали поразки в вирішальній битві під П'яткою, в якій проявили «вояцьку доблесть»:

Козаків низових, проте, більше зустріло

Лихо: вони, ніби град густий, падали вбиті на землю <...>

Цілий загін тут лежить, імена багатьох невідомі.

Цілий загін тут на полі лежить, і розкидав скрізь кості страх лютий [5, с. 327].

На думку Н. Яковенко, «Причиною такого „козакофільства”, звісно ж, є не потяг Пекаліда до об’єктивності, а роль, яку він призначає козакам у кольороподілі своєї поеми. Задавши вже в експозиції високу тональність битви світла з темрявою, ...автор мусив витримувати її й далі: „світлій” силі має опонувати не нікчемний, а дужий противник» [11, с. 173].

Отже, козацьке повстання К. Косинського, змальоване в поемі, постає як недостойне, негідне, небоже і деструктивне, адже воно запалило «свавілля свободної влади». Попри це, певні симпатії автора до козаків усе ж відчутні. Так, Хортиця для нього – «вірна захисниця люду всякого», із симпатією описано морські походи запорожців.

Особливість твору Симона Пекаліда «Про Острозьку війну під П’яткою з Низовцями» полягає в тому, що він, за словами В. Шевчука, «істотно коригує наше уявлення про козацькі повстання» і козаків загалом [10, с. 198]. Це одна з небагатьох пам’яток, в яких козаки показані як руйнівна сила, схильна до розпалювання громадянських конфліктів, хоч і не позбавлена суто бойових чеснот.

Найдокладніший опис козаків та їх способу життя одним із перших в українській літературі створив польсько-український поет Мартин Пашковський у ряді поем: «Україна, татарами терзана, князів та панів прикордонних про порятунок із жалісним лементом просить» (Краків, 1608), «Дії турецькі і змагання козацькі з татарами» (Краків, 1615), «Розмова козака запорозького з перським гінцем» (Краків, 1617). «Козакофільство» цього поета безсумнівно, адже йдеться про святу справу – захист землі від турків і татар. Автор захоплюється героїчними діями козаків, не раз виявляє український патріотизм, особливо у творі «Україна, татарами терзана», де Україна говорить:

Славний народі сармацького спадку,
Гада страшного не бійся нападку!
О дорогії і милії діти,
Русьтесь, бо мати одна є на світі.
Вас є немало синоків моторних,
В ліс заженете розбійників чорних [6, с. 548].

М. Пашковський услід за С. Пекалідом висуває думку про справедливі й несправедливі війни:

Війни – святі, як боронять свободу,
Несправедливі ж – прокляті з породу,
Несправедливість – годиться відбитись,

Прямо чи криво, аби боронитись [6, с. 550].

Разом із тим поет виступає проти внутрішнього розбрату, міжусобиць, які завжди нищили Україну:

Ось міжусіб'я до чого призводить,
Внутрішні чвари синам моїм шкодять,
Прошу, отямтесь, сини мої милі,
Разом рятуємось у смутній цій хвилі [6, с. 552].

Автор наголошує, що Україна має зібрати сили й піднятися з руїни, із занепаду й сама захиститися від зовнішніх небезпек:

Будете в шані чужих ви народів,
В смороді бути нікчемства вже годі.
Бридко в ярмі: бог фортунить такому,
Хто знайде силу у ділі святому [6, с. 552].

У вірші «Дії турецькі і змагання козацькі з татарами» М. Пашковський показує себе добрим знавцем козацьких справ (побуту, походів, воєнних дій). Він описує похід козацького війська на чолі з ватажком Кимиковським на Чорне море під Білгород, у ході якого козаки захопили дві турецькі галери, звільнивши багато в'язнів. Козаки постають тут як рицарі, адже вони борються «з поганими», тобто турками й татарами:

Сто козаків як буде з рушницями битись,
То тьмі здолають шиї татарські зломити [6, с. 557].

Загалом М. Пашковський як безперечний український патріот вбачає в козаках потужну оборонну та впливову політичну силу, з якою рахувалися не лише королі Речі Посполитої, а й правителі інших держав (про це докладніше пише В. Шевчук, аналізуючи твір «Розмова козака запорозького з перським гінцем» [10, с. 236–242]).

Генезу та історичну місію козацтва осмислює Іван (Ян) Домбровський, католик-домініканець, представник київської шляхти, яка перейшла у римо-католицизм, в історичній латиномовній поемі «Дніпрові камени» (близько 1619 р.). Автор подає просторий історичний опис, прагне відтворити славу історію Русі-України з часів Київської держави, зокрема описує переможні війни руських князів з сусідніми племенами і народами. Його мета – відродження державної пам'яті та генеалогії руських правителів від Аскольда і Діра до Данила Галицького, князів острозьких і Заславських. Козацтво поет вважає прямим нащадком руських воїнів [6, с. 577–602].

Неоднозначне ставлення до козаків виявляє польсько-український поет Бартоломей Зиморович, «останній співець Роксоланії», як пише про нього В. Шевчук [10, с. 343]. У творі «Пам'ятка війни турецької, польським народом перенесеної» (1623) поет розділяє козаків на лісовців (найманців, зібраних полковником Ф. Лісовським, що жили за рахунок воєнної здобичі), про яких пише з іронією, та запорожців, котрих славить як героїв, захоплюється їх

мужністю у боротьбі з турками. Особливо вони відзначилися в битві під Хотиним, успішно відбиваючи напади турків. Очолював їх Бородавка, а потім Петро Сагайдачний – «отаман українців». Козаки для автора – «лицарство запорозьке», «звитяжці уславлені», які вступали в сміливі сутички з турками, робили несподівані засідки. Поет славить не лише козацьких ватажків, а й простих запорожців, імена яких зафіксовано у творі: це низовик Богдан, що був поранений, «доблесний побратим» Жмуджик, «юнаки руські» Заруба, Калина та «Федір завзятий» [9, с. 152–158].

У творі описується напад татар на Поділля. Автор показує, як добре озброєному татарському війську протистоїть «русин голий з полянином збройним». Лісовські (наймані) козаки тут теж згадуються позитивно і без іронії, адже вони «за Бога, за Вітчизну стоять, як мур вритий». Із захопленням описані козаки П. Сагайдачного:

...Сагайдачний Петре,
І ти маєш тут своє місце, кажеш тимчасом
Молодців збирати голосним тулумбасом,
Тим, котрим не новина по гучнім Боспорі
На бистрих чайках літять, чи на Чорне море
Вискочить під Білгород, часом під Текиню
Та в'язати падишахів і гладких турчинів [9, с. 157].

Описуючи козацьку здобич, отриману під час битв і походів, автор підкреслює, що козаки з цього мають зиск, адже здобутим майном, у тому числі живим товаром, торгують, а найцінніше відправляють як дарунки до королівського двору.

Про становище козацького стану в Україні йдеться в польськомовній поемі київського поета Хоми Євлевича «Лабіринт, або Заплутана дорога» (1625). Розповідаючи про неприятелів Русі (в оригіналі «*nieprzyjacioly*»), які хочуть її «позбавить до кінця свободи», автор має на увазі, очевидно, поляків, які обмежували права і свободи православних, зокрема козаків. Поляки тут порівнюються з голодним левом, «морить що убогий / Скот з вівчарні» [5, с. 590].

Поема містить також похвалу запорізькому війську як військовій еліті «славних слов'ян»:

В кожній-бо країні
Поміж вуха людської ймення славно лине
Запорозького війська, вельми бойового,
На землі і на морі в Марсі звитяжного [5, с. 598].

Запорізьке військо славиться за те, що б'є турських башів і татарських мурз, гострим мечем пробиває «ворожі груди», нищить турецькі мури, чим наганяє страх на турків. Козацька битва «більше грому вдаряє в неподібнім часі», через що «народи смертельно грому страх приймають» [5, с. 598]. Автор славить козацьку звитягу, наголошує, що «велично / Сила їхня

під хмари сходить» [5, с. 598]. Як і інші козацькі панегіристи, Х. Євлевич ставить у заслугу козакам місію визволення бранців з неволі, за що виголошує їм панегіричну вдячність:

Всюди їх спогадають полоняни вбогі
З рук поганських узяті; їх нащадки з того
Будуть славить вустами, поки ріки в море
Попливуть, поки сонце западе за гори,
Поки в межах день з ніччю протривають, поки
Рід людський на землі є, поки і високий
Неба верх у порядку має свої зорі,
Молодецького кола слава лине споро [5, с. 598].

У творі наголошено й на інших заслугах козацької спільноти – відновлення за їх сприяння в Україні православної ієрархії та підтримку православних братств:

Цей народ, скажу, чесний взявся вже до згоди,
Церкві нашій зімлілій давши охолоди,
Також до товариства, склавшись у громади,
Щоб усім християнам мати все без звади [5, с. 598].

Отже, художні інтерпретації козацтва в добу українського літературного Ренесансу та раннього Бароко, будучи поширеним явищем серед представників українсько-польської еліти, впливали на формування та утвердження козацького міфу в українській суспільно-політичній думці. Вони базувалися на розумінні ролі козацької спільноти в обороні українських земель від ворожих посягань, усвідомленні героїчності як суспільного чину. У творчості письменників цього часу переважають козакофільські настрої. Поети прославляють такі козацькі чесноти, як самовідданість справі, героїзм, звитязність, а головну місію козацтва вбачають у покаранні турків і татар, що є уособленням зла. Негативний образ козацтва як темної, руйнівної сили, схильної до розпалювання громадянських конфліктів, змальовано в поемі Симона Пекаліда «Про Острозьку війну під П'яткою проти низових». Ця унікальна пам'ятка ренесансної літератури розкриває тіньові сторони козащини та дисонує з іншими текстами, що містять загалом позитивний образ козацької спільноти, створений на межі XVI–XVII ст.

Проаналізований матеріал дає підстави вважати, що письменники «католицької Русі» своїми творами започаткували важливий вектор ранньомодерної літературної творчості – козацьке бароко, що стало виразником ідеології козацько-гетьманської держави, засвідчило активізацію національного руху й процесу становлення національної свідомості в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ісіченко Ігор, архієпископ. Історія української літератури: епоха Бароко (XVII–XVIII ст.). Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Львів–Київ–Харків : Святогорець, 2011. 568 с.
2. Кралюк П. Козацька міфологія України: творці та епігони. Харків: Фоліо, 2017. 394 с.
3. Радишевський Р. Сарматсько-роксоланський дискурс української поезії XVII століття. *Слов'янський світ*. 2010. Ви. 8. С. 29–49.
4. Сліпушко О., Лісовська О. Художні інтерпретації національної ідентичності письменниками «католицької Русі» доби українського Ренесансу. *Sultanivs'ki čitannâ / Султанівські читання*. Issue VIII. 2019. С. 75–84.
5. Слово многоцінне. Хрестоматія української літератури, створеної різними мовами в епоху Ренесансу (друга половина XV–XVI століття) та в епоху Бароко (кінець XVI–XVIII століття) / Упоряд. : В. Шевчук, В. Яременко : У 4 кн. Кн. 1. Київ : Аконіт, 2006. 800 с.
6. Слово многоцінне. Хрестоматія української літератури, створеної різними мовами в епоху Ренесансу (друга половина XV–XVI століття) та в епоху Бароко (кінець XVI–XVIII століття) / Упоряд. : В. Шевчук, В. Яременко: У 4 кн. Кн. 3. Київ : Аконіт, 2006. 800 с.
7. Стеньгач Н. Сарматський міф у культурі Речі Посполитої епохи Бароко. *Університетські наукові записки*. 2016. № 59. С. 367–376.
8. Трофимук М. Українська польськомовна поема з кінця XVI століття. *Київські полоністичні студії. Українсько-польські літературні контексти доби Бароко*: зб. наук. пр. Т. VI. Київ, 2004, С. 223–235.
9. Українська поезія XVII століття (перша половина) : Антологія / Упор. В. Яременко. Київ : Рад. письменник, 1988. 360 с.
10. Шевчук В. Муза роксоланська. Українська література XVI–XVIII століть: У 2-х кн. Кн. 1. : Ренесанс. Раннє бароко. Київ : Либідь, 2004. 400 с.
11. Яковенко Н. Паралельний світ. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI–XVII ст. Київ: Критика, 2002. 416 с.